

Др БРАНКО РАДОЈИЧИЋ

СТАЊЕ, УЛОГА И РАЗВОЈ ГЕОГРАФИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Стање и улога

Географија, основна наука о Земљиној површини, синтетичка је и комплексна наука која истражује међусобни однос природних и друштвених појава.

Због постојања и развоја других наука које изучавају Земљу и живот на њој, предмет и метод географске науке нијесу увијек јасно дефинисани. То се особито испољава у срединама у којима се географија као наука развија тек у најновије вријеме, као што је то у Црној Гори. Непознавање праваца развоја савремене географске науке и њених метода, понекад и од самих географа, а особито од стручњака других струка, наноси географији знатне штете.

Умјесто описивања, статистичких набрајања, или груписања садржаја, одавно су у географији присутни каузално-функционални метод и изучавање комплексних географских процеса или одређених простора.

Позитивистичко и априористичко разграничавање између природних и друштвених наука учинило је да је једно вријеме такав приступ особито био узео маха у географији, а што је за развој ове науке имало врло штетне посљедице. Вјештачки је стварана оштра граница између физичке и социјалне географије, па чак и између појединих дисциплина физичке или социјалне географије.

Јединствена географија не искључује сама по себи подјелу на физичку, социјалну и регионалну географију и не искључује специјализације у географији.

Специјализација је нужна у географији, али она треба да буде територијална или функционална. Специјализацијом у географији не смије се губити бит географије, тј. географски поглед на просторну стварност и пејзаж као цјелину.

Друштвена географија губи смисао када изгуби везу са физичком географијом, као фундаменталном географском дисциплином. И, обрнуто, физичка географија која служи самој себи, и не одржава везе са потребама савременог друштва, претвара се у науку ради науке.

У вријеме диференцијације и дивергирања наука или научних дисциплина, велики импулс развита добијају науке синтетичког карактера, а таква је наука и географија.

Комплексне (регионалне) географске студије одређеног простора (предио, крај, регија, покрајина или шири простор), везе између појединих природних појава, или уопште природних појава и друштвено-економских појава, не могу се замијенити студијама осталих наука.

У жељи да обраде и шире проблеме географи у Црној Гори у својим научним радовима често су обрађивали и етнографске, етнолошке, историјске и сличне проблеме. Геолози су такође радо улазили у проблеме физичке географије и сл. Све се ово штетно одражава на развој тих наука па и географије.

Географија има велике могућности да служи многим практичним потребама у друштву. У том погледу могу се издвојити основни правци примјењене географије, које се односе на: програмирање, преображај одређених просторних система, просторно планирање, питања рационалне валоризације одређених простора и сл. Сва су та подручја географски недовољно истражена у Црној Гори.

Географска истраживања у циљу програмског усмјеравања и обликовања одређених простора (геоморфолошка, спелеолошка, хидролошка, климатолошка, биоегеографска, затим истраживања заштите животне средине, урбанизације, миграција становништва, туризма, разна регионална истраживања и сл.) имају велики практични значај. Резултатима тих истраживања користе се многе институције (урбанистички завод, заводи за економска истраживања, пројектантске организације, статистичке, хидролошке, климатолошке, пољопривредне, саобраћајне туристичке и друге институције и организације). Географска истраживања у Црној Гори треба тамо усмјерити.

Картографски метод има све већи значај у географији, а добија широку примјену и у многим сродним наукама. Стога развој картографије има вишеструки значај. На жалост ова географска дисциплина у Црној Гори није развијена.

Географија има велике компетенције у научном третирању туризма, који је највише одређен просторним релацијама као одразима квалитетно различитих географских средина. Без познавања географских елемената и друштвених фактора, њихових међуособних односа (рељеф, клима, воде, живи свијет, становништво, насеља и сл.) за које је везан туризам, не може се говорити о рејонизирању и планирању туризма нити се може сагледати његов развој у цјелини.

Проучавање разноликих утицаја научно-техничког процеса на природну средину, или, још шире, на животну средину, једна је од најзначајнијих потреба садашњице. Циљ је таквог истраживања заштита и побољшање стања животне средине ради срећнијег и бољег живота садашњих и будућих покољења. Погрешни подухвати у измјени животне средине и настојање да се што брже експлоатишу ресурси, најчешће су последица недостатка прогнозе или непознавања „супротне реакције“ животне средине. Географско истраживање животне средине сматра се неопходним условом било којих еколошких истраживања. Географија је једина наука која животну средину изучава комплексно, са свим њеним природним и социјалним компонентама. Главни научни правци еколошких истраживања у географији могу се овако дефинисати:

1. контрола над промјенама животне средине изазваним човјековим дјеловањем,
2. научне географске прогнозе као последица утицаја привредних дјелатности на природну и животну средину,
3. истраживање природних непогода у циљу спречавања њихових негативних манифестација.

Велике су могућности коришћења географских студија за израду просторних планова општина, Републике и земље, а посебно за израду планова развоја градова и урбанизације покрајина.

Брже структурне промјене становништва морају се свестранје научно пратити. Структурне промјене становништва дале су подстицај развоју функционалне географије, што произилази, прије свега, из потребе објашњавања комплексних културних пејсажа и њихових односа (град, град и село, град и регија, и сл.).

Географска проблематика Црне Горе веома је сложена. Нема у Европи тако малог простора са толико географских разноликости и контраста као што је Црна Гора. Обрађивати научно-географски, каузално-функционалном методом, овако сложен простор није лако, али је то неопходно. У том правцу се морају окренути географска истраживања у Црној Гори.

Проблеми крша врло су актуелни у Црној Гори и они захтијевају комплексно изучавање, па је актуелно и питање формирања института за истраживање крша.

Значај географије као наставног предмета у школама осјетно је порастао посљедњих деценија. То је повезано са повећаном потребом да савремени човјек добро познаје свијет око себе.

Географско образовање постаје потреба свих људи. Оно омогућава да на искуствима других брже напредујемо и боље живимо. Никада човјек није осјећао потребу ни показивао такав интерес за географским знањем као данас. Свијет је постао мали. Сваки догађај у свијету тиче се свих људи.

Глобално, односно географско знање, основа је на којој се гради општехумани свијет, јачају сарадња и разумијевање међу људима, што је најбоља основа мира у свијету.

Дуга и славна истријска прошлост подстиче осјећај поноса, али савремена географија мора бити ослобођена окретања уназад. Она мора гледати на поједине крајеве или државе кроз савремене односе и њихов значај. Само ће тако и као наука и као образовно-васпитна област, која са матерњим језиком и историјом чини основу васпитања и образовања у свим школама, испунити своју обавезу.

Савремене правце развоја географије и њено мјесто у животу добро илуструју подаци о стању ове науке у двјема најразвијенијим земљама свијета. Географски институт Московског државног универзитета има 14 катедара и разноврсних студија, 18 лабораторија, 40 тематских кабинета и др. Поред просвјетних и научних установа, географије у СССР примају разне институције и радне организације. Наведимо примјер да у Савјету за изучавање производних снага СССР ради преко 100 географа. У САД постоји 1 300 колеџа и института на којима се изучава географија, а на 117 катедара постоје постдипломске студије географије. Око 50% географа ради у дјелатностима ван образовања. То су разни послови засновани на компјутерској обради статистичких података, послови изградње путева и саобраћаја уопште, у области туризма, урбанизма, истраживања природних ресурса, истраживања и контроле животне средине итд. Преко 70 звања у привреди САД заузимају географи.

Развој

Прве географске податке о простору Црне Горе налазимо у Летопису Попа Дукљанина из XII вијека, а касније у раду Маријана Болице — „Relatione et descriptione del sangiacato di Scuttari...“ Венеција 1614. Nicolò Erizzo, у извјештају из 1691—1693. године (Споменик СКА 1914. године, 52. стр. 69—83) даје доста података о земљи и људима Црне Горе.

Из XVIII и XIX вијека постоји више путописа о Црној Гори. У опјеву што га је објавио Niccolò—Ivelliо—Il Montenegro, Venezia 1806. доста је географских података о Црној Гори.

Vialla de Somières, гувернер Боке, у дјелу (двје књиге) Voyage Historique et politique au Monténégro, Paris 1820. упознао је западни свијет са географским карактеристикама Црне Горе. Лијепо је писао о Црној Гори, њеној природи и људима, а урадио је и карту Црне Горе.

A. Voue је 1840. године објавио у Паризу дјело у четири књиге, La Turquie de l'Europe. То су путописи о крајевима окупираним од Турака, па и дијеловима Црне Горе. Посебно се интересувао за геологију и природу уопште.

Географски подаци о Црној Гори објављени су и у календарима и алманасима који су излазили у Црној Гори: „Грлица“, 1835—1839, 1889—93, „Орлић“ 1865—70. и 1885; Календар — ал-

манах „Зета“, 1908—1914; „Захумље“, 1908—09; „Бока которска“, 1882—83, и „Ловћен“ 1902. и др.

У првом годишту „Грлице“ објављен је рад Д. Милаковића, у којему су обрађене границе, величина и подјела Црне Горе, затим природа и друштвене карактеристике. Године 1838. исти тисац обрадио је и Боку которску.

Вук Стефановић-Караџић, дјелом *Montenegro und die Montenegriner*, Stuttgart i Tübingen 1837, проширио је интересовање за Црну Гору, особито њемачких географа.

П. Риковски је у књизи *Черногория I*, Петроград 1888, детаљније обрадио природу Црне Горе.

Прве научне географске студије о Црној Гори написао је К. Hassert. Од њих је посебно значајан рад *Beiträge zum physischen Geographie von Montenegro*, Gotha 1895.

Јован Цвијић је, обрађујући поједине географске проблеме и крајеве наше земље, обрађивао и Црну Гору. За географска истраживања посебно су важни Цвијићеве радови о глацијацији на планинама Црне Горе. (Гласник ЦКА LVII, Београд, 1899, Гласник СКА ХСI стр. 188—267, Београд, 1913. Гласник СКА, ХСII, стр. 1—52, Београд, 1921). Јован Цвијић је и у својим капиталним дијелима (*Балканско Полуострво и Геоморфологија — I и II*) обрадио многе географске проблеме Црне Горе.

У значајну географску литературу Црне Горе спада и девет уџбеника географије Црне Горе, објављених у вријеме самосталне Црне Горе за основне школе. Први је уџбеник М. Ивелића, „Земљопис Црне Горе“ Цетиње 1894, затим, други, Ђ. Поповића и Ј. Рогановића „Земљопис Књажевине Црне Горе“, 1898. и др.

Од научних радова објављених између два рата посебни значај имају географске студије К. Kaysera, *Westmontenegro*, Stuttgart, 1931. и *Morphologische Studien in Westmontenegro*, *Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde*, Berlin, 1934.

У то вријеме написано је и више антропогеографских и етнографских студија о појединим крајевима Црне Горе.

Послије другог свјетског рата урађен је један број значајних географских монографија о појединим крајевима и градовима Црне Горе, као и знатан број научних прилога у годишњацима географских друштава.

За развој географије у Црној Гори посебно је важно отварање Катедре географије на Педагошкој школи у Цетињу 1947, а затим формирање Географског друштва Црне Горе, 1956. Године 1960. отворена је катедра географије на Економском факултету у Титограду. Од 1964. у Црној Гори излази Годишњак географског друштва Црне Горе. Године 1981. почео је радити четворогодишњи студиј географије на Одејку за историју и географију на Наставничком факултету у Никшићу.

За развој географске науке у Црној Гори особито је значајно што су у њој одржани V и XI конгрес географа Југославије,

на којима је дато 26 саопштења о географским проблемима Црне Горе.

Географско друштво Црне Горе, чије је сједиште у Никшићу од 1981. (од оснивања четворогодишњег студија) развило је тијесну сарадњу са републичким и покрајинским географским друштвима, у нашој земљи, као и са некима у иностранству. Друштво је заступљено у органима Савеза географских друштава Југославије, па и та сарадња знатно подстиче његов рад.

При катедри географије на Наставничком факултету ради и Спелеолошко друштво Црне Горе. Посебно је добро организован рад секције Спелеолошког друштва састављен од наставника и студената овог Факултета.

Наставу географије у школама Црне Горе изводе 93 професора, а на Универзитету „Велько Влаховић“ ради 10 наставника — географа. Укупно је 10 доктора наука и 8 магистара географије. Неопходна је организованија помоћ и ради усавршавања и специјализације у земљи и иностранству, више младих научника из области географије.

Средства за научни рад из области географије у Црној Гори редовно су мала, па је тај рад више зависио од самих истраживача него од подстицаја друштва. Географска истраживања поддражују се организацијом теренског рада, а такав рад захтијева знатна финансијска средства.

Недовољно финансијских средстава за научноистраживачки рад из географије није увијек посљедица њиховог недостатка. То најбоље потврђује рад на просторним и урбанистичким плановима појединих општина и Републике, за које су издвојена огромна средства, а истраживања врше, углавном, урбанистички заводи из других република и покрајина. Да су средства намијењена за проучавање природне основе, претходно концентрисана на једном мјесту, уз ангажовање расположивог научног кадра у Црној Гори, резултати тога рада били би квалитетнији, а утрошена средства знатно мања.

Даљи развој географије, и њених дисциплина у Црној Гори, зависиће од помоћи друштва да се четворогодишњи студиј географије на Наставничком факултету у Никшићу стабилизује и развије.

Научни рад у области географије требало би да се одвија преко четворогодишњег студија географије на Наставничком факултету у Никшићу. У том правцу већ су дате сугестије од стране Одбора за изучавање природе и природних богатстава Црне Горе, Црногорске академије наука и умјетности, Предсједништва Географског друштва Црне Горе и других институција. Треба размислити могућност формирања географског института. Посљедњих година често је покретано и питање формирања института за истраживање крша у Црној Гори. Увјерени смо да и развој те научноистраживачке институције треба везати за четворогодишњи студиј географије на Наставничком факултету у Никшићу

и за поменуте сродне институције у Никшићу (Електропривреда Црне Горе, Боксити-Никшић, Завод за истраживање грађевинског материјала и др.), као и за остале сродне институције у Црној Гори.

Од научних пројеката на којима се сада ради, а који се дјелимично финансирају из Републичке заједнице за науку, треба поменути Географију Црне Горе, Геоморфологију Црне Горе, Геоморфолошку карту Црне Горе 1:500 000, са тумачем, Геоморфолошку карту Црне Горе 1:100 000 са тумачем, више демографских истраживања и др. Теме и области на које треба усмјерити даљи научноистраживачки рад из географије биле би следеће: геоморфолошка истраживања појединих мањих цјелина (Улцињски крај, Бока которска, Титоградско-скадарска котлина, долина Доње Зете, долина Пиве и Комарнице, долина Таре, Ђехотине, Лима, предио Дурмитора, Проклетије, подземни облици рељефа у кршу и сл.); климатска истраживања (клима Црне Горе, клима Црногорског приморја, клима Титоградско-скадарске котлине, клима Дурмитора, клима Пљеваљске котлине, клима Иванградске котлине и сл.); из области хидрологије (Јадранско море, Скадарско језеро, хидролошке особине свих важнијих рјечних токова, подземне воде и сл.).

Посебан значај имају регионално-географска истраживања мањих или већих географских цјелина (поља, котлине, долине, планине и сл.) као и истраживања актуелних проблема животне средине (заштита животне средине појединих регија), а затим истраживања проблема урбанизације, дерурализације, просторног планирања, проблема развоја туризма у појединим регионима и сл.

Успјешан развој географије као науке (подразумијевајући и све географске дисциплине) и као важног наставног предмета у свим школама, у многоме ће зависити од подршке и помоћи одговорних институција у Црној Гори, а то су Црногорска академија наука и умјетности, Универзитет „Вељко Влаховић“, Републичка заједница за науку, Републичка заједница усмјереног образовања и др. Увјерени смо да ће такву подршку и помоћ подстаћи и овај научни скуп.

